

Magdalena Bosak

Atlas elektroencefalografii

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Jagiellońskiego

Recenzent

dr hab. n. med. Iwona Kurkowska-Jastrzębska, prof. Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie

Projekt okładki

Jadwiga Burek

Książka dofinansowana przez Krajowy Naukowy Ośrodek Wiodący

Projekt współfinansowany ze środków
Krajowego Naukowego Ośrodka Wiodącego
2012-2017

KNO

© Copyright by Magdalena Bosak & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Wydanie I, Kraków 2017
All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-4311-0

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-663-23-80, tel./fax 12-663-23-83
Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98
tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl
Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

Spis treści

Przedmowa	7
Podziękowania	9
1. Wstęp	11
2. Prawidłowe wzory i odmiany zapisu EEG	27
3. Senność i sen	83
4. Artefakty	113
5. Ogniskowa i uogólniona czynność wolna	171
6. Zapis EEG w padaczce	193
Wyładowania międzynapadowe	193
Napady padaczkowe	219
Stan padaczkowy	267
7. Wyładowania okresowe	287
8. Zapis EEG w wybranych jednostkach chorobowych	301
Piśmiennictwo	339
Indeks rzeczowy	342

Przedmowa

W 1924 roku Hans Berger, niemiecki lekarz neurolog i psychiatra, dokonał pierwszego zapisu elektroencefalograficznego u człowieka. Po blisko stu latach i pomimo rozwoju nowoczesnych technik diagnostycznych, przede wszystkim neuroobrazowych, elektroencefalografia odgrywa niezwykle istotną rolę w rozpoznaniu wielu chorób ośrodkowego układu nerwowego. Jest podstawowym badaniem dodatkowym, stosowanym w diagnostyce, monitorowaniu przebiegu i leczeniu padaczki, stanu padaczkowego oraz zaburzeń snu. Nieprawidłowości w zapisie elektroencefalograficznym występują w wielu chorobach ogólnoustrojowych, jak również pod wpływem leków i substancji psychoaktywnych. Niejednokrotnie elektroencefalogram umożliwia rozpoznanie przyczyn i ocenę głębokości zaburzeń świadomości u pacjentów hospitalizowanych na oddziałach intensywnej terapii. Z powodu tak szerokiego zastosowania badania EEG znajomość jego podstaw jest przydatna nie tylko neurologom i lekarzom specjalizującym się w neurologii, lecz także psychiatrom i psychologom oraz lekarzom pracującym na oddziałach intensywnej terapii.

Badanie EEG jest zbyt często oceniane jako patologiczne, dlatego znajomość prawidłowych zapisów i wariantów normy, a także wzorów snu i artefaktów, które są obecne w prawie każdym zapisie, jest konieczna do właściwej jego interpretacji. Tym aspektem EEG poświęcona jest znaczna część niniejszego atlasu.

Rozdział dotyczący padaczki obejmuje zapisy zarówno między-, jak i śródnapadowe w różnych rodzajach napadów i zespołów padaczkowych, a także w stanie padaczkowym. W pozostałych rozdziałach umieszczono zapisy EEG wykonane u pacjentów z innymi chorobami ośrodkowego układu nerwowego i ogólnoustrojowymi.

Badania EEG przedstawione w tym atlasie były wykonywane u pacjentów zarówno w trybie planowym, jak i w sytuacjach zagrożenia życia, u pacjentów leczonych ambulatoryjnie lub hospitalizowanych w wielospecjalistycznym szpitalu klinicznym. Niejednokrotnie były one podstawą rozpoznania choroby i rozpoczęcia prawidłowego leczenia.

Z przyjemnością przekazuję w Państwa ręce ten atlas, będący wynikiem wielu lat mojej pracy w pracowni elektroencefalografii. Mam nadzieję, że ocenią go Państwo jako lekturę przydatną w codziennej praktyce klinicznej.

Na koniec pragnę Państwa zaprosić na stronę www.atlaseeg.pl, na której będę sukcesywnie umieszczała nowe, ciekawe zapisy EEG wraz z opisami przypadków klinicznych.

Magdalena Bosak

Szanowni Czytelnicy!

Z przyjemnością pragnę polecić Państwu unikatową pozycję z zakresu neurologii, jaką jest *Atlas elektroencefalografii* autorstwa dr n. med. Magdaleny Bosak. Publikacja zawiera 300 starannie wyselekcjonowanych zapisów EEG wraz z opisami. Badania zostały wykonane techniką cyfrowej rejestracji zapisu według współczesnych standardów diagnostycznych. Atlas jest wynikiem doświadczenia zdobytego w trakcie wielu lat pracy w Pracowni Elektroencefalografii i Poradni Przeciwpadaczkowej Kliniki i Katedry Neurologii Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Doktor Magdalena Bosak łączy praktykę lekarską z udziałem w licznych szkoleniach oraz stażach w kraju i za granicą, między innymi w kursach organizowanych przez Międzynarodową Ligę

Przeciwpadaczkową (EEG in the Diagnosis & Management of Epilepsy Basic and Advanced Course, Dianalund Summer School on EEG and Epilepsy). Odbyła również staż w Strong Epilepsy Center, Medical University of Rochester, ośrodkiem referencyjnym diagnostyki i leczenia padaczki w Stanach Zjednoczonych.

Gorąco polecam Państwu niniejszą publikację. Dzięki jej lekturze będziecie Państwo mogli w przystępny sposób poszerzyć wiedzę przydatną w codziennej praktyce klinicznej.

*Prof. dr hab. n. med. Agnieszka Słowik,
kierownik Kliniki i Katedry Neurologii Wydziału Lekarskiego
Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego*

1. Wstęp

Elektroencefalogram (EEG) stanowi rejestrację elektrycznej aktywności kory mózgowej. Większość czynności elektrycznej, rejestrowanej przez elektrody umieszczone na skórze głowy, wynika z sumowania postsynaptycznych potencjałów pobudzających i hamujących; udział potencjałów czynnościowych w generowaniu sygnału EEG jest prawdopodobnie niewielki. Typowy czas trwania potencjału postsynaptycznego wynosi 100 ms i jest podobny do czasu trwania fali alfa, podstawowego składnika prawidłowego zapisu EEG. Do wytworzenia sygnału EEG, możliwego do zarejestrowania z powierzchni skóry głowy, konieczna jest jednoczasowa aktywacja 6–10 cm² kory mózgowej.

Elektrody

Do rejestracji rutynowego zapisu EEG używa się elektrod z metali niereaktywnych (najczęściej srebro/chlorek srebra), przytwierdzonych do skóry głowy za pomocą żelu przewodzącego. Elektrody powinny być rozmieszczone na skórze głowy zgodnie z tzw. międzynarodowym układem 10–20, przedstawionym na rycinie 1. System ten opiera się na pomiarze czaszki z użyciem kilku punktów charakterystycznych: *nasion* (zagłębienie na szczycie nosa), *inion* (wypukłość na podstawie potylicy w linii środkowej oraz *pre-auricular point* (punkt leżący tuż przed skrawkiem ucha). Odległości między tymi punktami (*nasion* i *inion* oraz lewy i prawy *pre-auricular point*) dzieli się i elektrody rozmieszczane są co 10% lub 20% całkowitej odległości między tymi punktami.

Elektrody oznakowane są dwoma znakami – literą lub cyfrą.

Litery oznaczają okolicę mózgu: Fp – czołowa biegunowa (*frontopolar*), F – czołowa (*frontal*), T – skroniowa (*temporal*), P – ciemieniowa (*parietal*), O – potyliczna (*occipital*) oraz C – centralna (*central*).

Cyfry nieparzyste oznaczają półkulę lewą, cyfry parzyste półkulę prawą, litera „Z” linię środkową. Pełne nazwy elektrod i ich lokalizacje przedstawiono na rycinie 2. Podczas zapisu należy używać co najmniej 19 elektrod EEG. Inne wykorzystywane elektrody to między innymi elektrody uszne (A1 – lewa, A2 – prawa), stosowane jako elektrody odniesienia, elektroda uziemiająca (G – *ground electrode*). Dodatkowo można stosować elektrody do monitorowania wskaźników fizjologicznych: elektroda EKG (EKG powinno być rejestrowane podczas każdego zapisu EEG ze względu na często pojawiający się artefakt EKG, a także możliwość zarejestrowania zaburzeń rytmu), elektrody rejestrujące ruchy gałek ocznych, EMG mięśni podbródka.

Montaże

Montaże są to wzorce określonego połączenia elektrod czaszkowych (kanały wyświetlane jednocześnie na monitorze komputera). Kanały EEG mają dwa wejścia i każdy kanał odzwierciedla różnicę potencjałów między dwiema elektrodami.

American Clinical Neurophysiology Society zaleca rejestrowanie co najmniej 16 kanałów oraz stosowanie trzech montaży: montażu dwubiegunowego podłużnego, montażu dwubiegunowego poprzecznego oraz montażu z odniesieniem.

Najczęściej stosowane montaże zostały przedstawione w tabeli 1. Schematy połączenia elektrod w montażach dwubiegunowych przedstawiono na rycinach 3 i 4. Zapis z kanałów przednich i po stronie lewej powinien się znajdować powyżej zapisu z kanałów tylnych i z prawej strony – rycina 5 (w wielu pracowniach w Europie odprowadzenia prawostronne są umieszczane jako pierwsze – rycina 6). Nowoczesne aparaty cyfrowe umożliwiają analizę danego fragmentu EEG w różnych montażach. Różnicę w obrazowaniu ogniskowej fali ostrej w montażu dwubiegunowym podłużnym i montażu z odniesieniem uśrednionym wspólnym przedstawiają ryciny 7 i 8.

Parametry zapisu

Prędkość przesuwu papieru

Standardowa prędkość przesuwu papieru wynosi 30 mm/s, w cyfrowych aparatach EEG oznacza to wyświetlenie 10 s zapisu na monitorze. Mniejsze prędkości przesuwu stosuje się głównie podczas badań polisomnograficznych lub do oceny zjawisk okresowych o niskiej częstotliwości. Większe prędkości przesuwu stosuje się rzadko, na przykład przy określaniu różnic w czasie wystąpienia wyładowań napadowych w różnych lokalizacjach (dokładna ocena początku wyładowania ogniskowego).

Filtry

Filtr wysokiej częstotliwości (dolnoprzepustowy) ustawiany jest standardowo na 70 Hz. Zastosowanie niższych ustawień filtra wysokiej częstotliwości w celu eliminacji artefaktu mięśniowego przedstawiono na rycinach 9 i 10. Jednak obniżenie filtra wysokiej częstotliwości może również eliminować sygnały o wysokiej

częstotliwości, takie jak iglice padaczkopodobne lub fale beta. Filtr *Notch* zmniejsza swoiście pasmo częstotliwości prądu sieciowego: 50 Hz w Europie i 60 Hz w Stanach Zjednoczonych. Obecność artefaktu sieciowego obejmującego jedną elektrodę świadczy o wzroście jej oporności. W tej sytuacji artefakt powinien być wyeliminowany przez skorygowanie „przylegania” elektrody.

Filtr niskiej częstotliwości (górnoprzepustowy) ustawiony jest zwykle na 1 Hz (stała czasu 0,16 s). Rejestracji zapisu dokonuje się też przy stałej czasu 0,3 lub 1 s. Filtr ten ułatwia analizę zapisu z dużą liczbą artefaktów o niskiej częstotliwości (pocenie się lub ruch ciała). Wyższe ustawienia mogą wyeliminować z zapisu fale wolne pochodzenia mózgowego.

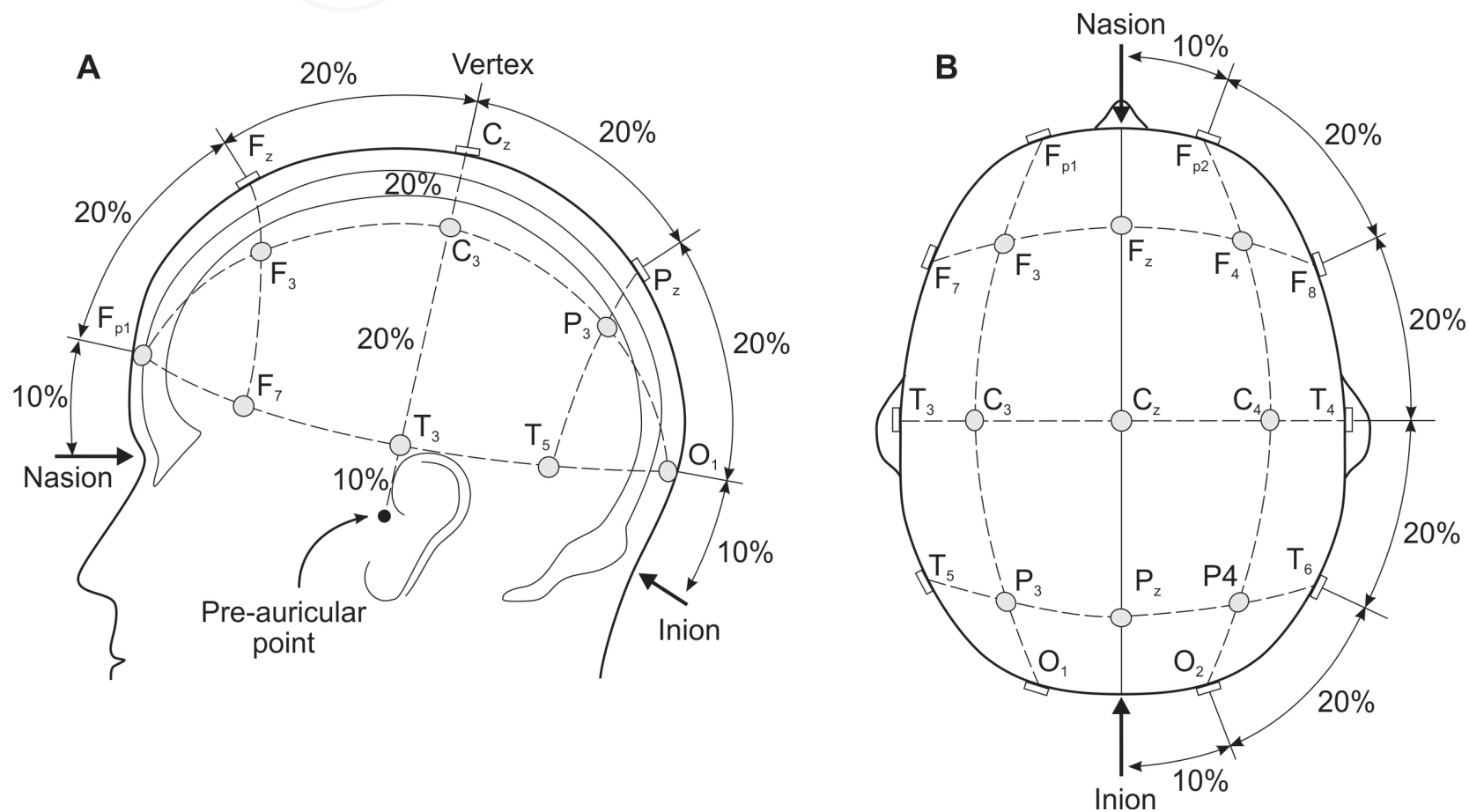
Czułość wzmacniacza

Czułość wzmacniacza jest ustawiana na 7–10 $\mu\text{V}/\text{mm}$ (70–100 $\mu\text{V}/\text{cm}$). Zmniejszoną czułość stosuje się przy zapisach o wysokiej amplitudzie, na przykład u dzieci lub przy analizie wyładowań napadowych wysokonapięciowych (ryciny 11 i 12). Zwiększenie czułości pomaga przy ocenie zapisów niskonapięciowych, na przykład u osób starszych, przy uogólnionym stłumieniu czynności (ryciny 13 i 14).

Fragmenty EEG w atlasie zostały przedstawione w montażu dwubiegunowym podłużnym, przy następujących parametrach zapisu: filtry 0,30 s + 70 Hz, czułość wzmacniacza 100 $\mu\text{V}/\text{cm}$, prędkość przesuwu papieru 30 mm/s (10 s zapisu na stronie). Zmiana montażu lub parametrów zapisu została uwzględniona w opisach.

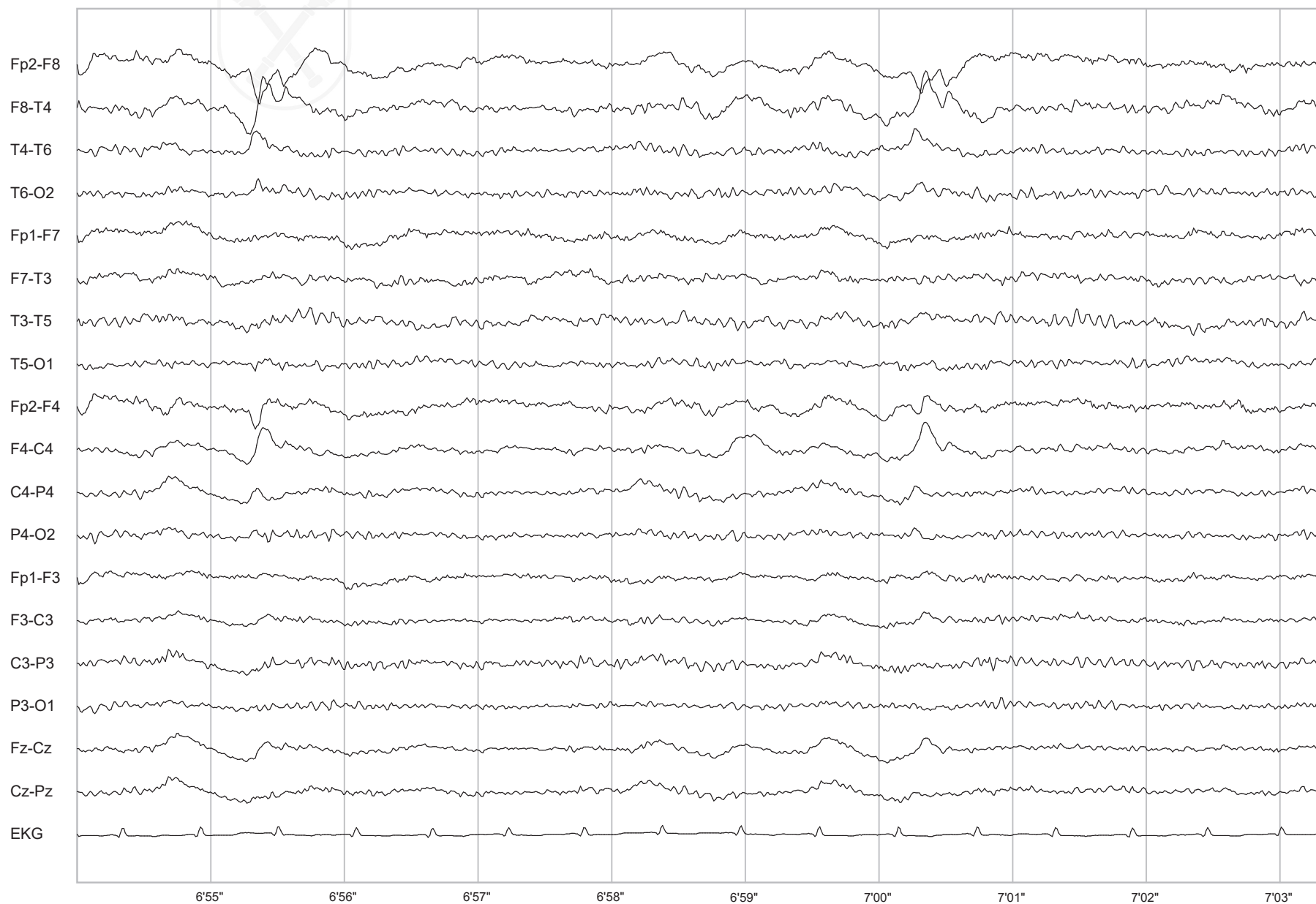

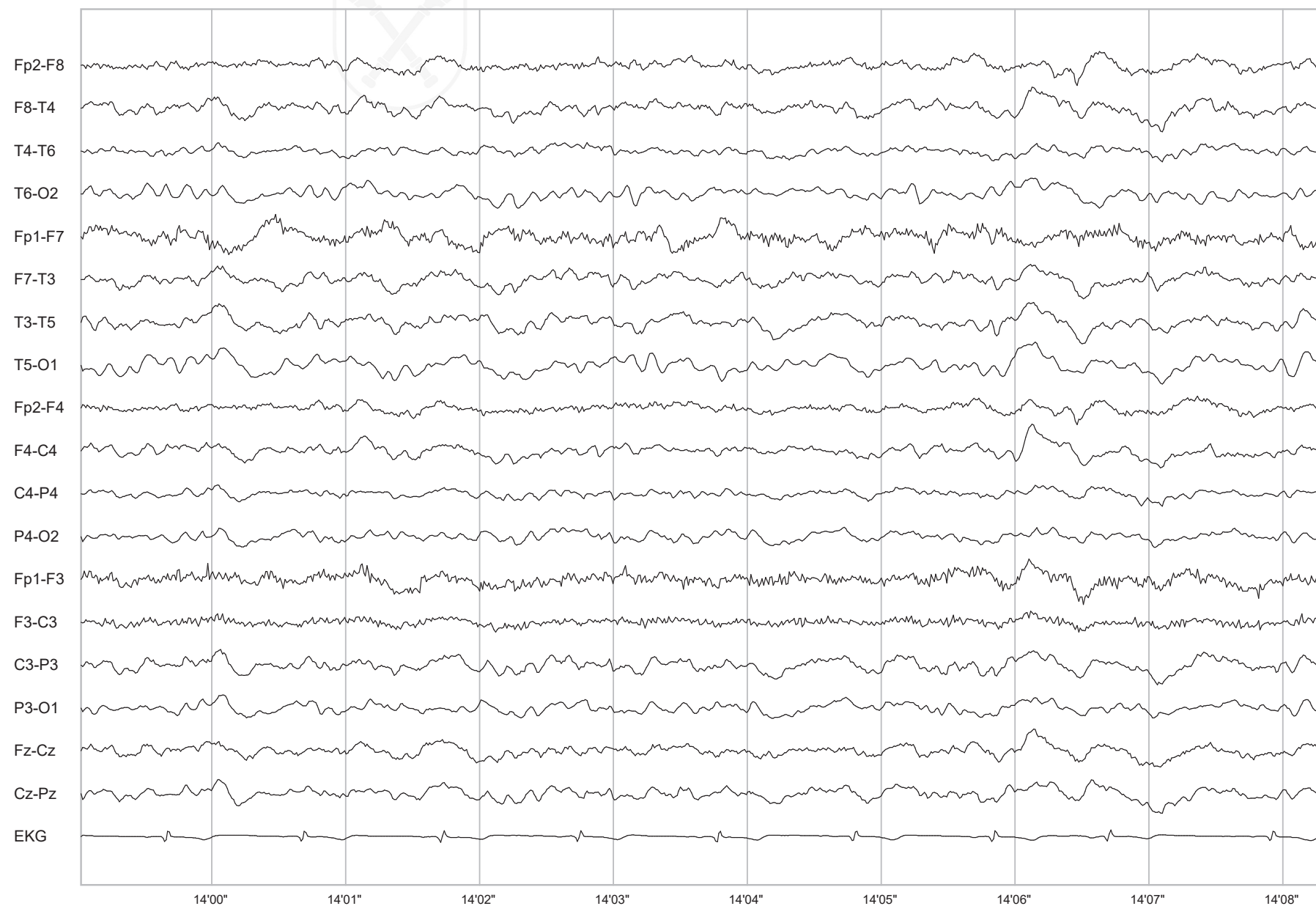
Ryc. 1. Rozmieszczenie elektrod w układzie 10–20. A – widok z boku. B – widok z góry

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Klem G.H., Lüders H.O., Jasper H.H., Elger C. *The ten-twenty electrode system of the International Federation*. *Electroencephalogr. Clin. Neurophysiol, Supplement* 1999; 52: 3–6.

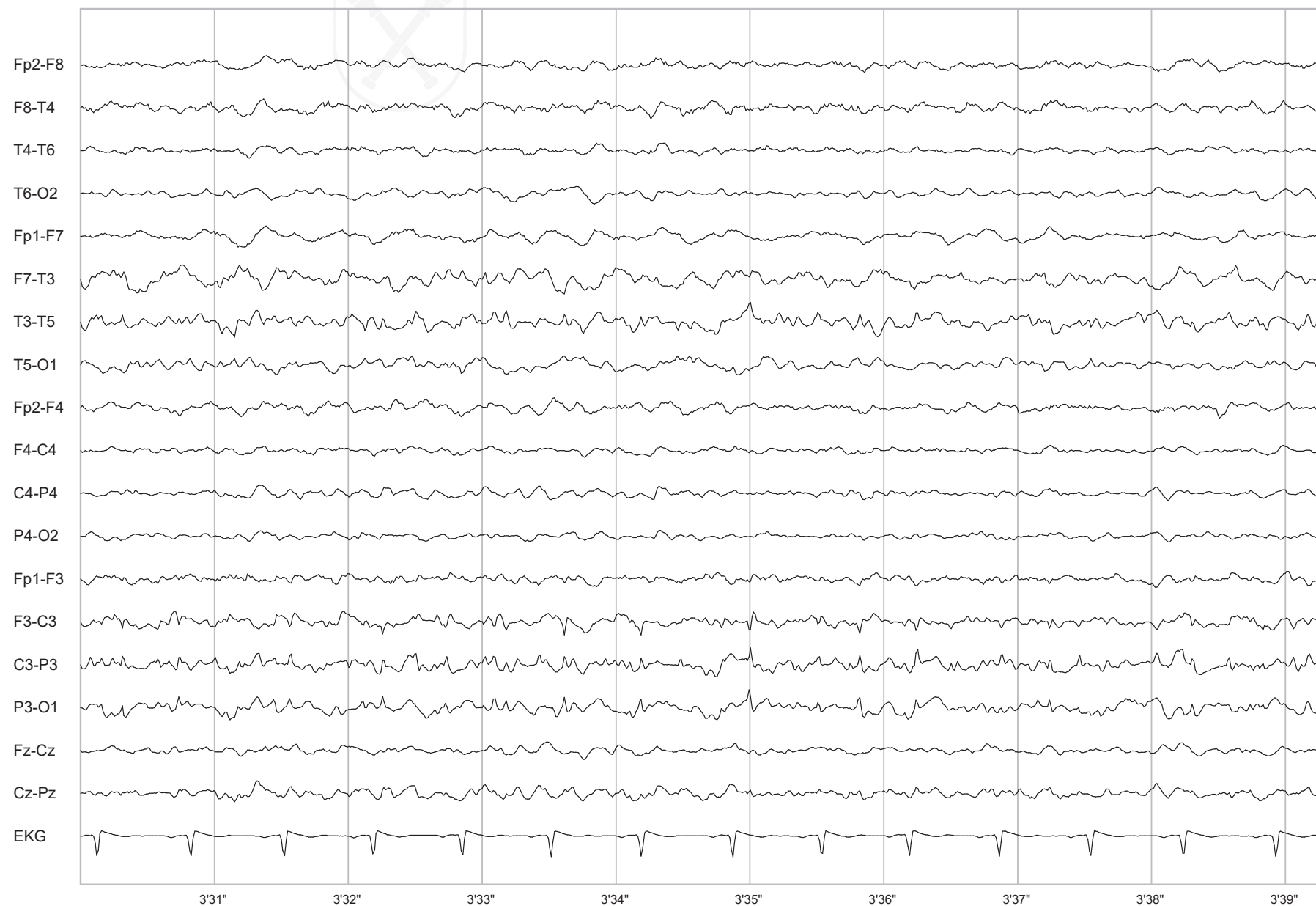
Ryc. 4. Zmiany ogniskowe

45-letnia kobieta z guzem prawej półkuli mózgu. Na tle zachowanej czynności podstawowej, w prawej okolicy czołowo-skroniowej, widoczne są ogniskowe fale delta

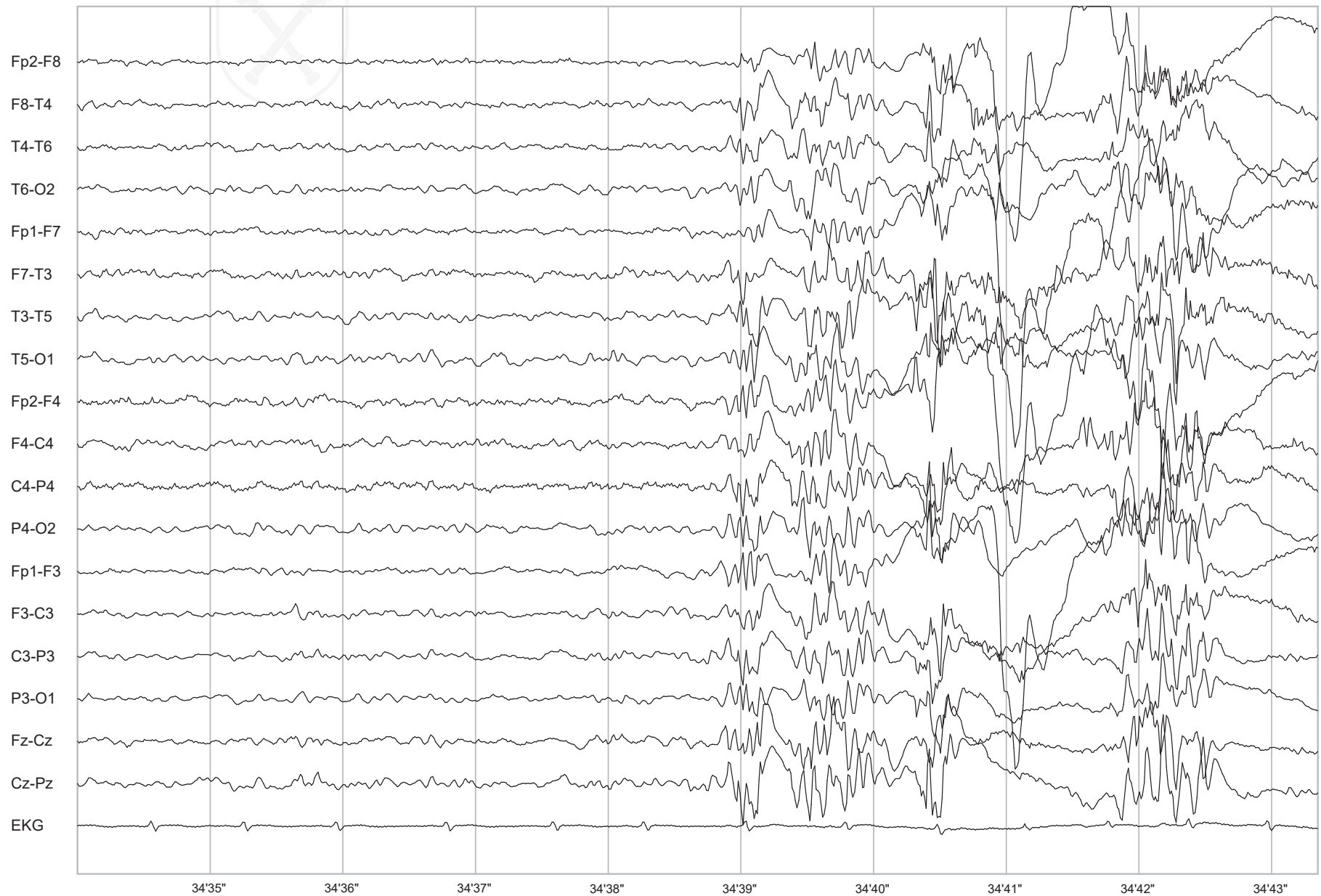

Ryc. 19. Uogólnione zwolnienie czynności podstawowej

70-letnia kobieta z otępieniem. Zapis słabo zróżnicowany przestrzennie, widoczne są nieliczne fale alfa, wymieszane z falami theta i pojedynczymi falami delta, bez wyraźnej lateralizacji

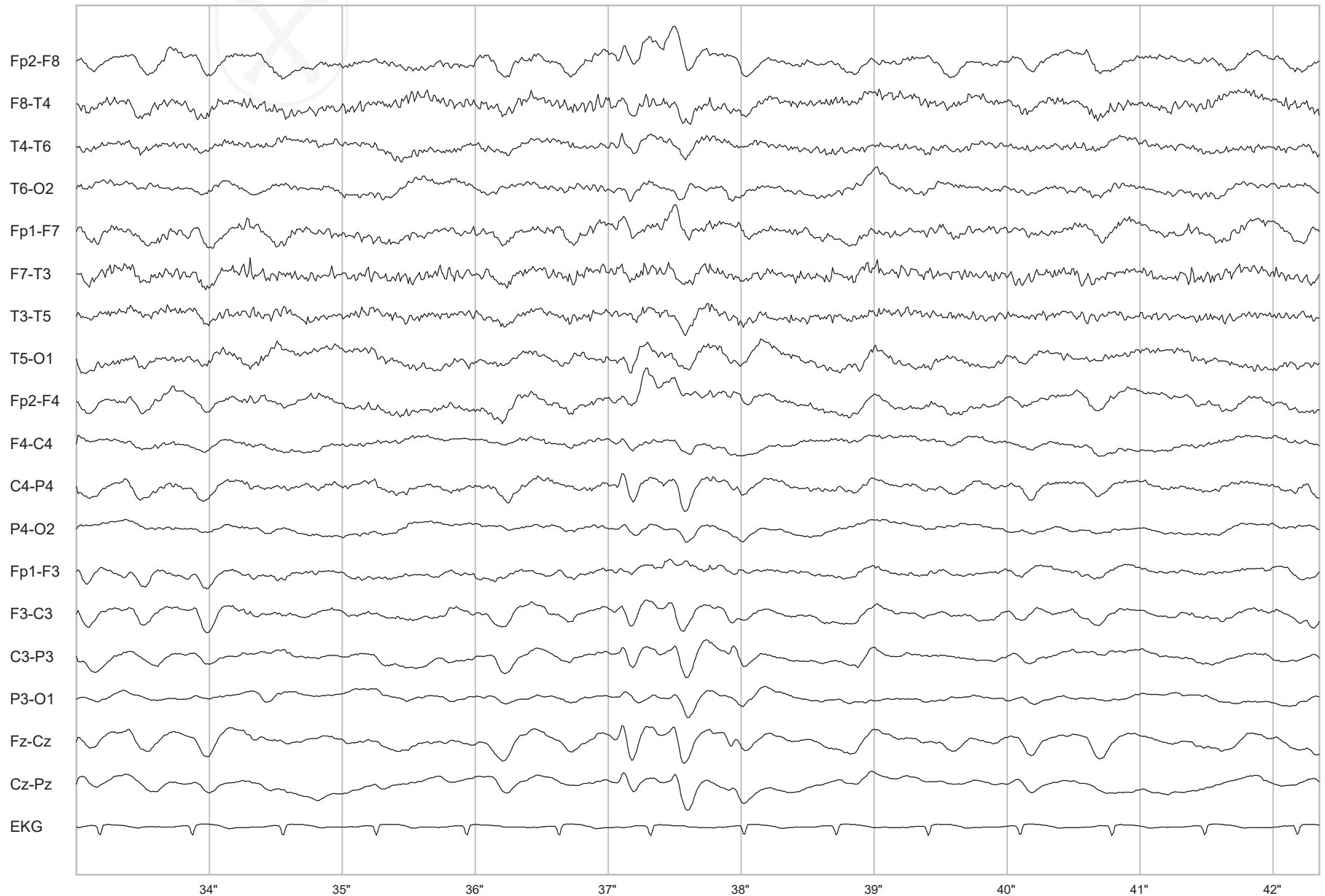

Ryc. 20. Ogniskowa czynność międzynapadowa
27-letni mężczyzna z padaczką lekooporną. Widoczna jest sera iglic z odwrotnością faz pod elektrodą C3

Ryc. 8. Rejestracja napadu tonicznego

28-letnia kobieta z zespołem Lennox-Gastauta. W senności, we wszystkich odprowadzeniach, widoczna jest seria iglic

Ryc. 34. Zapis EEG w encefalopatii nerkowej

89-letnia kobieta z zaburzeniami świadomości w przebiegu encefalopatii nerkowej. Na tle zwolnionej czynności podstawowej widoczne są synchroniczne trójfazowe fale ostre. Filtr wysokiej częstotliwości 10 Hz w celu eliminacji nasilonego artefaktu mięśniowego

Redakcja i korekta
Zespół

Opracowanie graficzne zapisów EEG
Sławomir Połomski

Skład i łamanie
Hanna Wiechecka

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-663-23-80, tel./fax 12-663-23-83